

La comicitat, la paròdia i aspectes anticlericals en alguns contes plaents catalans: *La disputació d'en Buc ab son cavall* i el *Testament de Serradell de Vic*

Comedy, Parody, and anticlerical Aspects in some Catalan pleasant Stories: *La disputació d'en Buc ab son cavall* and the *Testament de Serradell de Vic*

MIQUEL MARCO ARTIGAS
mmarco@invi.uned.es

UNED

Resum: El treball és un estudi sobre tres aspectes que defineixen aquests contes catalans medievals en vers que part de la crítica ha considerat que poden classificar-se com a *fabliaux*. Aquests aspectes, tal com ja s'esmenta en el títol, són la comicitat, la paròdia i l'anticlericalisme. Altres qüestions relacionades amb aquests contes plaents que han estat considerades importants i interessants són l'anàlisi dels personatges, els diferents significats atorgats per la crítica, els manuscrits, els autors i que es tracten en aquest estudi. Prèviament es presenta una breu introducció sobre el context polític i social de l'època i de la crisi que va afectar l'estament eclesiàstic.

Paraules clau: *fabliaux*; *La disputació d'en Buc ab son cavall*; *Testament de Serradell de Vic*

Abstract: This work is a study of three aspects that define these stories Catalan medieval verse that critics have considered that could be classified as fables. These aspects, as already mentioned in the title, are the comedy, parody and anticlericalism. Other issues that have these pleasant stories are considered important and interesting are the analysis of the characters, the different meanings given by critics and other features such as manuscripts, authors, have also been studied in this study. Previously a brief introduction to the socio-political context of the time and the crisis that affected the clergy is presented.

Key words: *fabliaux*; *La disputació d'en Buc ab son cavall*; *Testament de Serradell de Vic*

DATA PRESENTACIÓ: 26/11/2013 · ACCEPTACIÓ: 04/12/2013 · PUBLICACIÓ: 19/12/2013

1. Introducció

El panorama polític i social de finals del segle XIV a la Corona catalanoaragonesa, amb la fallida dels principals bancs, les persecucions antisemites, el descontentament de les classes populars, les lluites entre partits (la Busca i la Biga) i les conseqüències nefastes en diversos sectors que significà l'extensió de la pesta negra, fou del tot desolador. Aquesta crisi de la societat catalana afectà també Institucions tant importants a l'Edat Mitjana com l'Església. Els seus valors espirituals i morals no es van lliurar d'aquesta situació de crisi. Una part de la literatura de l'època s'omplirà de queixes i retrets davant la situació de degeneració que viu l'Estament eclesiàstic. Així, sorgeix una literatura que denuncia la immoralitat, la luxúria, l'obsenitat, la corrupció, l'afany de béns que corroeix els religiosos. I per complir amb aquest esperit crític i anticlerical, els poemes es fonamenten, principalment, en la comicitat de les accions i en l'ús de la paròdia d'elements que componen el corpus litúrgic cristià.

Conegut en l'època era l'estat de relaxació del clergat, els continus escàndols que esquitxaven tots els ordes religiosos, la falta de compliment en la pràctica dels valors cristians, en els oficis del culte, la corrupció interna, l'enriquiment exagerat i la nul·la observació dels preceptes religiosos. L'actitud crítica contra l'estament eclesiàstic gaudia d'una llarga tradició en el món occidental de les lletres que es remunta a l'època de la poesia goliàrdica: «les pièces satíriques dirigées contre la Curie lui ont été dictées par son expérience personnelle» –afirma Hélin (1972: 80)– quan parla de Gautier de Châtillon poeta del segle XII vinculat a aquest tipus de poesia crítica i satírica. Al llarg de tota l'època medieval, les protestes contra els vicis del clergat formen part d'un clamor general. En referència a les nostres contrades, escriu Miret y Sans (1905: 9 i 26):

Lo famós scriptor frere Francesch Eiximeniç, ab tot y ésser eclesiàstich no tingué scrúpol en posar en son llibre *Lo Terç del Crestià*, una caricatura del capellà golafre y luxuriós, lo qual és demostració de que aquesta mena era abundosa en la nostra terra en lo segle XIV. La lletra que lo dit capellà tramet a un metge per demanarli consell sobre lo regiment de sa vida y la resposta del físich (...) formen una burlesca y terrible sàtira contra les costums de la clerecía y de la vida sibarítica (...). Molts descarrilats y molt sibaritisme devia haver observat l'Eiximeniç per deixarnos una figura simbòlica dels prèveres corruptes de son temps pintada ab tant vius colors.

Un exemple de la reacció d'un frare davant la visió d'una dona, on es demostra la manca de religiositat i la luxúria, es troba en el *Llibre de fra Bernat*, de Francesc de la Via, on el protagonista, el frare Bernat, ho narra d'aquesta manera: «E quant eu viu son cors delgat / e tan adorn / fuy pus calent que si n un forn / fos eu pausats, car ab sos esgarts biaxats / lansech tals darts / que no m defès enginy ne arts / que no m farís d'una dolçor, que n paradís / cuydey estar, / car eu pensí que deu passar/ totes les belles» (vv. 528-539)..¹

Durant els segles XIV i XV a França, comenta Riquer (1984: 192), hi havia dues manifestacions novel·lesques breus: el *lai*, de caràcter cortesà (...) i el *fabliau*, d'assumpte plaent, humorístic o groller.

¹ Les cites d'aquesta obra estan extretes de l'edició de Pacheco de les Obres de Francesc de la Via (1997).

Ambdues manifestacions tingueren vitalitat a Catalunya. Pacheco (1983: 18), de la seva banda, afirma que, ja des de la seva aparició, els *fabliaux* foren coneguts, tot i que fins a la segona meitat del XIV no es troba cap composició catalana d'aquesta mena.

El concepte de *fabliaux* ha estat motiu d'anàlisi per la crítica des que Bédier (1911: 30) els va definir com a contes per riure escrits en vers. Al llarg del segle XX diversos crítics han retocat la definició del concepte, però la majoria d'ells amb el comú denominador d'incloure, com a finalitat dels textos, el fer riure.²

Un reduït nombre de narracions catalanes en vers dels segles XIV i XV ha estat també considerat com a *fabliaux* la qual cosa ha creat certa controvèrsia, atès que la crítica s'ha posicionat a favor o en contra de classificar aquests textos com a *fabliaux*. No és la finalitat d'aquest treball l'anàlisi de les característiques d'aquests poemes narratius medievals i concloure a quin tipus de narrativa pertanyen, sinó l'estudi d'uns aspectes que es troben en tots ells i que també defineixen els textos originaris francesos que inspiraren les peces catalanes: la comicitat, la paròdia i l'anticlericalisme.

Donat que la crítica, en el decurs dels anys, ha anat presentant taxonomies dels *fabliaux* que divergeixen entre elles segons els criteris dels analistes, trobem, grosso modo que les característiques que defineixen aquests contes plaents francesos han estat les següents: a) Narració breu en vers (octosíl·labs apariats); b) Descripció d'escenes quotidianes d'ambient pagesívol o burgès, el nucli temàtic del qual se centra en històries amoroses de tipus adúlter; c) No tenien pretensions moralitzadores, amb certes dosis de misogínia i d'anticlericalisme; d) L'objectiu cercat és la comicitat i la diversió del públic; e) Són poemes sense unitat formal; f) Empren un lèxic groller, injuriós, vulgar i, fins i tot, obscè. De totes aquestes característiques farà esment principalment d'aquells elements relacionats amb la comicitat, la paròdia i l'anticlericalisme en els dos textos escollits.

2. La Disputació d'en Buc ab son cavall

La Disputació d'en Buc ab son cavall és una composició de 343 octosíl·labs apariats escrita en la segona meitat del segle XIV.³ Només es conserva una còpia del text inclosa en el manuscrit 377 de la Biblioteca Municipal de Carpentràs. El text va ser publicat a finals del segle XIX, concretament el 1877, per M.W. Foester i posteriorment per Otto Denk el 1893. Una edició més acurada i rigorosa va aparèixer a principis del segle XIX, el 1911, a cura de l'erudit Lluís Faraudo. Ja en el darrer terç del segle XX s'han imprès noves edicions del poema narratiu: Pacheco (1983); Casals (1984); Villas (1990).

2 Per un major coneixement de les definicions de *fabliau* que la crítica ha anat gestant a partir de Bédier, vid. Ottaviano (1993:5, n.1).

3 Villas (1990: 44) conclou, després d'un acurat estudi fonètic, morfològic i semàntic del text, que es podria situar la seva composició entre 1350 i 1375.

En un dels primers articles relacionats amb aquest poema, Pagès (1929: 312) diu: «un poème visiblement écrit pour amuser le lecteur ou auditeur et qu'on peut considérer déjà comme un fabliau, c'est la *Dispute du chevalier En Bernat Des Buch et son chevab*». Per Riquer (1984: 267), l'anònim autor només pretén divertir els lectors mitjançant un debat sobre aspectes de la religió tractats de forma humorística. «El poema narratiu no va més enllà, –manté Riquer–, de les històries de sagristia o de seminari». Un altre estudiós del text, Pacheco (1983: 19), observa, com a tret definidor de la *Disputació*, la ironia amb què són tractats alguns valors socials i religiosos de l'època. Segons Villas (1990: 40), «el poema no és una sàtira violenta contra unes estructures socials i religioses sinó que és un diàleg on el protagonista –un lladre– dota de comicitat el text amb els seus comentaris antisocials i antireligiosos».

La *Disputació* no té un caràcter marcadament anticlerical –no hi ha un atac directe als ordes eclesiàstics ni als frares en concret–, simplement, amb to irònic i divertit, es tracten alguns aspectes de la vida religiosa. La finalitat de l'autor no és altra que la de parodiar elements de la litúrgia cristiana, principalment la confessió i la penitència.⁴

Darrera d'aquesta actitud burlesca, i, amb això estic d'acord amb Riquer (1984: 267), l'obra no té cap intencionalitat moralitzadora. No veig indicis de crítica agra cap a aspectes de la religió. L'autor es planteja un simple divertiment per solaç dels lectors/oïdors tal i com va fer Metge quan va escriure les seves obres burlesques, que no tenien cap altra pretensió que fer passar una estona divertida al seu cercle d'amistats àuliques, i, com afirma Pacheco (1983: 19), «l'autor sap que la vigència i el vigor dels valors cristians fan palesa la intenció còmica del relat».

El poema és un debat entre el cavaller Buc –lladre experimentat i astut– i el seu cavall on aquell li retreu, en primer lloc, que menja massa i que no té un bon comportament com ell. El cavall li recorda que tothom el considera una mala persona perquè és un bandoler. D'aquesta acusació es defensa Buc al·legant que el lladre va ser son pare i que ha heretat aquesta fama atès que du el mateix nom que el seu progenitor. Ambdós contendents entren en un joc d'insults i retrets que acaben amb en Buc amenaçant el seu cavall de bastonejar-lo. L'amo pregunta al cavall quina opinió té la gent d'ell i aquest li contesta que hauria d'haver estat penjat ja fa molt de temps pels robatoris comesos. Finalment, en Buc demana al seu cavall què ha de fer per salvar l'ànima, i aquest li recomana que es confessi.

El personatge d'en Buc representa l'home descregut, aliè als manaments de l'Església, i cínic. És llest i astut ja que, no en va, porta vint anys de «professió» sense haver estat detingut: «que tant havets tolt e emblat / que bé degret ésser penjat / que dels any ha vint o plus» (vv. 89-91).⁵ Hauf (2000: 19) relaciona el personatge clàssic del *Buccus* (xerraire inepte i estúpid) amb el protagonista

4 La paròdia d'elements religiosos cristians a l'Edat Mitjana és una pràctica força estesa. Un parell d'exemples els trobem en el Sermó del bisbetó i en el Sermó de Bernat Metge on es parodien els sermons medievals.

5 Les cites del text són de l'edició del poema narratiu de Pacheco (1983).

de la disputa. No és menys cert, tot i que ens movem en el terreny de l'especulació i de la hipòtesi, que el significat que té el mot buc, 'ventre, panxa' podria ser el motiu còmic de l'elecció per part de l'autor com a nom del personatge.

Buc confessa que ha viscut «de pa e de carn e de vi» (v.266). Hauf (2000: 21), el qualifica de *bon vivant*. Si tenim en compte el mot en el seu sentit modern, em sembla una mica exagerat qualificar en Buc així. Jo, simplement, diria que és un golafre, un golut, *stricto sensu*, un *gourmand*, limitant el seu significat a aquell afeccionat a menjar bé i abundós, deixant al marge que hagin de ser àpats refinats i bons. Una de les seves principals preocupacions ha estat la d'omplir l'estómac amb viandes acompanyades amb vi. No deixa entreveure que hagin de ser per paladars exquisits. En l'afirmació que ens fa en el vers suara esmentat veig una declaració d'intencions en relació a la forma de vida del personatge. Sembla que ens reconegui que un dels seus ideals no és altre que el de tenir el buc ple. No em fa l'efecte que es limiti a dir que la preocupació seva sigui menjar pel sol fet de ser una necessitat per sobreviure, més aviat és una declaració d'intencions de tipus materialista quan reconeix que només s'ha preocupat de beure i de menjar. No ha tingut cap altra necessitat material més important que aquesta, i no diguem de necessitats morals: ha viscut d'esquenes a la religió, o com millor ho ha definit Hauf (2000: 21), no sols ha prescindit de les bones obres relacionades amb la religió, sinó de la religió mateixa. Així doncs, podríem imaginar-nos en Buc com un home de mitjana edat i ventrut, a causa de la seva afecció a mantenir la panxa en bon estat. Tot això, lògicament, com ja recordava abans, no són més que meres suposicions a partir de certes similituds entre el nom del lladregot i el seu significat. Ens movem en el terreny relliscós de les semblances i de les reminiscències, però sempre hi ha un motiu en el que creure.

L'element de la litúrgia religiosa que és motiu de paròdia és la confessió sacramental o sacrament de la penitència. Com bé sabem, el signe de la penitència es desenvolupa en dues parts: el penitent confessa els seus pecats a un sacerdot, que actua en nom de Déu, i, després del seu penediment per aquests actes comesos, li és imposada una penitència, que un cop complida portarà al pecador a estar de nou reconciliat amb Déu i en gràcia divina. Doncs bé, en la *Disputació*, el paper de sacerdot, és a dir, d'intermediari entre Déu i el pecador, és un animal, en aquest cas, un cavall. Tot i així no hem d'esperar una actuació del "confessor" en consonància amb la seva condició d'animal, ans el contrari, el cavall ve a representar, en molt moments del diàleg, la pròpia consciència del lladregot, la veu, com diu la professora Annichiarico (2003: 48), de la consciència del *padrone*. I així és, el cavall d'en Buc té una actuació d'allò més coherent i assenyada pel paper que fa: cerca contínuament solucions per al seu amo, l'aconsella, el fa veure allò que no és bo per a ell, tot encaminat a que el pecador pugui salvar la seva ànima un cop hagi mort. Jo encara diria més, l'autor anònim ens presenta el model de confessor, el que caldria trobar, però, donades les circumstàncies de l'època, no hi és dins de l'àmbit eclesiàstic un confessor d'aquesta mena. Només un animal, en aquest cas, pot ser-ho.

L'argúcia i l'enginy d'en Buc són elements que adrecen també el relat cap els viaranys de la comicitat. Les respostes enginyoses amb que el lladregot excusa les seves actituds, i no exemptes de falsedat davant els fets que ha protagonitzat, no deixen de provocar, com a mínim, un cert somriure al lector o oient, atès que estan fonamentades en uns principis basats en la comicitat que crea l'autor, com per exemple la declaració d'innocència d'en Buc quan és acusat d'un gran nombre de robatoris, al legant que l'han confós amb el seu pare i que fou aquell qui es dedicava a robar: «que jo per cert aqueix no só, / que lo meu paire aqueix fo, / e per ço com hac nom així, / havets-vos-ho pensat de mi» (vv. 37-40). O bé quan declara, seriosament i convençut, en una ostentació de generositat, que repartirà el botí robat amb els pobres, veiem que les parts sense cap valor dels animals robats seran per a aquells: «si emblo moltó o vedell, / dar-n'he lo ventre, mas no la pell; / si embla gallina o capó / la ploma e els budells ne dó; / e de tot peix daré l'escata» (vv. 285-289). I un tercer exemple és el seu propi testament: «e lleix mon fill per hereter, / e tots los meus capteniments / sien seus per heretaments; / e lleix-li tots los meus pecats; / e que li sien delliurats / e mala fama e mal nom; / e que faça tort a tot hom» (vv. 309-315). I a tot això li contesta amb força ironia el propi cavall: «dix lo cavall: Trop vos cuitats!» (v.316).

3. El *Testament de Bernat Serradell de Vic*

L'únic manuscrit que conté el *Testament*⁶ en l'actualitat és el n° 54 de la Biblioteca Universitària de Barcelona. Fou imprès més d'una vegada a finals del XV i principis del XVI i fou una obra popular i molt llegida, segons manifesta Pacheco (1983: 21). La còpia està en un manuscrit dels segle XV.

Gràcies a les investigacions fetes per l'estudiós abans esmentat als arxius de la Cúria Fumada de Vic, s'ha deduït que l'autor del testament fou el propi protagonista, en Bernat Serradell i no pas un tal Bernat de Vinclera a qui fou atribuïda l'autoria segons uns estudis duts a terme a finals dels segle XIX.⁷

De sorprenent podríem definir l'element de comicitat que apareix en la primera part del *Testament*. És el remei que el metge recepta a Serradell perquè guareixi de la seva malaltia. No deixa de ser divertit que a un home malalt i enfebrat se li recepti com a medicina els peus de conill en salsa i cargols: «mange pié de conills en sols / si garir vous; / e fetes cullir caragous/ e metre en pa». (vv. 383-386). I després d'aquest àpat copiós, el metge li recomana que deixi prenyada la seva dona: «Mas te fa mester / que tu empreyes te muller, / pe s cap de my!» (vv. 388-390). Partint de la situació en què es troba en Serradell, em fa l'efecte que allò que menys desitja en aquests moments són les dues recomanacions que li fa el metge Johan de Cavallier.

6 Així anomenarem l'obra a partir d'ara.

7 Per una informació més exhaustiva sobre el tema de l'autoria del poema, adreço a la introducció de l'edició crítica del *Testament* feta per Arseni Pacheco (1971: 9–16). Les cites textuais de l'obra están extretes d'aquesta mateixa edició.

Miquel Marco Artigas: La comicitat, la paròdia i aspectes anticlericals en alguns contes plaents catalans: *La disputació d'en Buc ab son cavall* i el *Testament de Serradell de Vic*

Un altre element que aviva l'esperit còmic del poema és el propi *Testament*. Pacheco (1983: 20) sosté que el text, en si mateix, és una versió humorística d'un testament de debò, i no li manca raó. No hi ha cap dubte que Serradell pretenia parodiar, dins del seu poema, aquest tipus de document jurídic que probablement ell coneixia. Les exagerades quantitats llegades per en Serradell contrasten amb les que realment deixa en el seu document testamentari.⁸ Observem una anàlisi comparativa d'ambdós documents:

Testament real d'en Serradell:

«Corpore meo eligo sepulturam in scimenterio Sancti petri Sedis Vici, cui volo intersint **quatuordecim** presbiterii et untioni quam michi prius postulo fieri totidem».

«Pro animus mei et ominium fidelium defunctorum tres missas, et in crastinum alias tres missas».

«Item de bonis meis dimitto operi sedis Vici **quinque** solidos et **sex** denarios».

«Et operi monasterii Beate Marie de Carmelo, Vici, **undecim** solidos».

«Et operi pontis novi de Gurri, **quinque** solidos et **sex** denarios».

«Et operi monasterii sororum Sancte Clare, Vici, **quinque** denarios».

«Item dimitto monasterio ffratrum minorum conventus Vici pro quinque missis inhibi celebrandis, quinque solidos».

«(...) monasterio beate Marie de Carmelo conventus Vici, pro aliis quinque missis inibi celebrandis, alios **quinque** solidos» (p. 126).

Testament literari:

«Protest, abans, qu'ab gran honor / la unció / me sia feta, si més no, / ab **cent** prelats» (vv. 199-202).

«E a quescun leix **cent** croats / de ço del meu / requerint-lós que pregunen Déu / que m dó repòs» (vv. 203-206).

«Jaquesch a la Obra de la Seu / **cinc-cents** florins» (vv. 227-228).

«A puncelles a maridar / aquells **mil** sous / que 'ls pròmens de Tornabous / me solen fer / tots anys a quatre de janer / de censal mort» (vv. 233-238).

«Mandi bastir un spital / aut Montseny / que lay me tire e m destreny / ma voluntat» (vv. 241-244).

⁸ Pacheco (1971: 30) conclou que les desproporcionades quantitats que assigna Serradell en el seu testament de ficció, en relació als recursos reals dels que disposava, mostren el seu humor.

Pel que fa a aquest poema narratiu de 1473 versos de codolada, es pot dividir en dues parts força diferenciades. En la primera es desenvolupen una sèrie d'accions i quadres costumistes relatius a la vida quotidiana de l'època, tractats, com diu Pacheco (1971: 17), amb un esperit lleugerament despreocupat i humorístic. La segona part, amb continguts de caràcter religiós, és el viatge a l'altre món del protagonista passant pel Cel i l'Infern.

La primera part és un clar reflex de l'actitud anticlerical de l'autor, encara que algun episodi no deixa d'aportar certa comicitat al text. La segona part, molt més seriosa en el tractament dels temes, bandeja la comicitat i el to humorístic per endinsar-se en un relat amb característiques properes al gènere religiós. No obstant això, l'autor no deixarà de palesar el seu anticlericalisme fent-lo present en uns determinats versos del final del poema narratiu.

La primera part de l'obra narra un seguit de situacions que viu el protagonista i narrador dels fets que s'inicien quan arriba a casa seva després de treballar i comença a trobar-se malament i emmalalteix. La seva dona, veient l'estat del marit, s'engoixa i un veí decideix anar a buscar un confessor. Apareixen dos framenors, en fra Joan Pont i en fra Mirambell. En Pont surt a cercar un escrivà després de copsar les circumstàncies en què es troba el malalt. Aprofitant l'avinentesa, fra Mirambell, després de confessar Serradell, intenta abusar de la seva muller. Sentint el gran brogit ocasionat, en Serradell s'aixeca del llit i, empaitant el frare amb una dalla, el fa rodolar escales avall i anar a parar al celler, on s'amaga darrera una bóta. Més tard, arriba l'escrivà amb l'altre menoret, que és expulsat de la casa pel marit ofès. L'escrivà, queixós per l'hora que és, acaba prenent nota del testament que li dicta en Serradell.

El poema presenta uns frares menors involucrats en uns fets força greus, però que paradoxalment no desentonen amb l'ambient de l'època –ens diu Pacheco (1971: 26)–. La manca d'escrúpols i el relaxament en les pautes de comportament moral de molts religiosos era una pràctica comuna. En moltes ocasions els escàndols i les immoralitats obligaven a la intervenció de l'autoritat reial. Podem, per tant, observar certa quotidianitat en els fets dels frares. Hi ha un cert costum arrelat i acceptat en la seva forma d'actuar.

La breu etopeia que el propi Serradell ens fa del frare Mirambell, breu, però molt clarificadora, no deixa cap mena de dubte sobre qui és aquest personatge. Qualifica al religiós de *bacallar*, és a dir, d'home vil de costums baixos i delictius, i això ens ho comenta abans que el lector del text tingui coneixement dels fets. Aquest només sap que en Serradell ha sentit un gran soroll al menjador, i a continuació ens presenta el personatge del frare amb el mot esmentat: *bacallar*, que quedarà justificat totalment quan, en els versos següents, narri els fets esdevinguts: «de l'un bacallar de framenor/ qui s vol plevir de ma muller, qui fa soferir / no lo y volgué» (vv. 57-62).

Crida l'atenció el referent en el que s'aplica el mot *bacallar*, però trobem per exemple que en *Lo Terç de Lo Crestià* (Aguiló Dicc, 145, v) Eiximenis emprà també l'apel·latiu amb aquestes connotacions: «Diu l'eximpli de l'antich que bacayllar és qui per vil carn trenca la quaresma e pus bacayllar qui

amb vil fembres remena» (DCVB 2, 193). Més endavant, tornant al text del *Testament*, Serradell defineix el frare com a vilà luxuriós: «car lo vilà luxuriós / vostra company / me ha cuidat vestir mal any (vv. 83-85)», quedant força clares les inclinacions immorals del mal frare. Al *Llibre de fra Bernat* –un altre text considerat conte plaent, o *fabliau*– també apareix aquest qualificatiu adreçat al frare, protagonista dels fets, que ve a confirmar el referent d'ús d'aquest terme: «–Punyals que us firen pels costats, / en bacallar!» (vv. 302-303).

Un cop Serradell comprèn la greu situació que observa, s'adreça al frare amb una arma blanca, acció que provoca la fugida escales avall d'aquell, i compara l'acció a la d'un gossot: «Si qu 'eu tot suau me levi, / e pris un dall, / e contor-lo-us scal avall / com un kanàs» (vv. 63-66).

Cal observar l'escena perquè no ens pot passar desapercebut el nom despectiu que usa el protagonista per descriure la fugida del pervers menoret. Aquest terme, kànas, és a dir, “gossot”, que implica un menyspreu, dóna a entendre, en primer lloc, com Serradell experimenta un sentiment de rebuig i fàstic per la forma d'actuar d'en Mirambell; en segon lloc, posa en evidència que l'actitud del frare és tan deplorable que provoca en el protagonista un ressentiment tal que es veu obligat a comparar la fugida del frare utilitzant un mot connotatiu de menyspreu. La compara a la d'un animal nociu, menyspreable i indesitjable, és a dir, a la d'un vulgar gossot. No obstant això, i, sense donar-ho per segur, cal tenir en compte que el substantiu ca, sinònim de gos, usat com a insult i amb el significat d'home menyspreable, s'aplicava de manera especial als moros i als jueus. Ho trobem documentat, per exemple, en textos més antics, com la *Crònica* de Ramon Muntaner (1325) (DCVB, 2, 761). Si ho interpretéssim també amb aquest significat, la vilesa del framenor pujaria molts enters pels lectors o oients de l'època.⁹

També hem de fer esment del pensament pervers i malèvol d'aquest frare, ja que quan la dona d'en Serradell baixa al celler a buscar vi –recordem que Mirambell està amagat darrera una bóta– no se li ocorre una altra cosa que pensar que la dona ha baixat per ell i per acabar l'acte que moments abans volia iniciar: «dient: –Dona, soferits un poch, / si a vó splats, / car eu say vós què demandats, / a mon albir–» (vv. 417-420). El fracàs en el primer intent el porta a intentar-ho per segona vegada, en lloc de fugir i donar la perversa situació per acabada.

Si bé és a la primera part del poema on l'actitud anticlerical de l'autor és fa més evident, cal assenyalar que a la segona se'ns manifesta com un bon cristià que creu i defensa els dogmes religiosos establerts –recordem la postura de Serradell davant el debat de la immaculada concepció–, és on definitivament, i de forma clara i contundent, declara la seva opinió sobre els religiosos. No és

⁹ Segons Pacheco (1983: 31), les noves rimades foren concebudes per a la lectura individual però hi ha indicis de la seva possible divulgació oral a càrrec dels joglars (...). També les codolades foren concebudes més per a ésser llegides que per la recitació pública. Un exemple de la divulgació oral d'aquests poemes el trobem en la *Disputació d'en Buc ab son cavall* on el darrers versos que escoltem diuen: «Perquè vos, qui açó escoltats, / ja més no vetlets ne dormats / ne no posets ne vaguets / llegint est llibre tant pusquets» (vv. 340-343). Segons Villas (1990: 41) a vegades les narracions en vers del tipus de noves rimades eren també divulgades per lectors professionals.

casual que en la referència que fa als ordes clericals n'inclogui fins a cinc. Vol deixar clar que no exclou gairebé cap. No hi ha orde que no practiqui el mal cristianisme, i això l'autor ho explica sense embuts. Per altra banda, no deixa de ser concloent la comparació que fa sobre el seu estat d'ànim: «Mas quan reguart la crueltat / d'alguns mesquins / frares menors, e z agostins, / carmelitans, / preychadors, e capellans / e z autres gens, / qui són vexats de greus turments, / e preunch conort» (vv. 1281-1288).

Són paraules d'un home totalment descontent, consternat, decebut amb la forma d'actuar dels religiosos de l'època, malgrat la certa permissió i deixadesa de les autoritats judicials i eclesiàstiques en la persecució de les actituds pecaminoses dels clergues. Són paraules d'un cristià que no comprèn com els frares cauen en les febleses humanes, en els pecats. I aquests rebuig radical el porta a entonar el plany en el que resum el seu pensament sobre els frares, i que manifesta una actitud antireligiosa molt incontrovertible. Tot i així, hem de comptar que aquest plany va seguit de la declaració de benestar que li provoca la desgràcia dels frares que pateixen turment a l'infern. És una escena molt repetida en la literatura i en les arts plàstiques, ens recorda Pacheco (1971: 48), i per tant convertible en un tòpic. Sense anar més lluny, dues obres que la crítica ha senyalat com a fons d'influència del *Testament*, el *Cercapou* i el *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis, inclouen en diversos capítols aquest passatge.¹⁰

No obstant això, Ottaviano (1993: 31) considera que aquest anticlericalisme de l'autor del *Testament* és més fruit de les exigències narratives que no pas d'una oposició als estaments clericals. La postura antimonàstica es manifesta en els versos finals del poema narratiu, on trobem un frare de l'orde dels predicadors condemnat a l'infern per haver negat que la verge va concebre el fill de Déu sense pecat original.

La individualització dels personatges, citats pel seu nom i, fins i tot, demostrada documentalment la seva existència, és una de les característiques que defineixen el *Testament*. No obstant això, aquesta encesa crítica a uns framenors concrets, Mirambell i també de retruc al seu company Prat, no elimina que per extensió també hi hagi un pensament crític i una actitud de denúncia cap als estaments clericals. Si la relaxació moral dels religiosos era una pràctica estesa en l'època –com així hem comprovat– la invectiva contra un dels seus representants esdevé –en aquest context determinat– una crítica contra tot l'orde eclesiàstic.

Reconeix, per tant, Serradell les febleses humanes però no les accepta, al menys si aquestes sorgeixen en els homes amb hàbit i per això els denuncia i els critica. I com que aquesta feblesa està massa estesa en tots els homes religiosos, la seva actitud té un vertader sentit antireligiós i antimonàstic.

10 La influència del *Llibre de les dones* d'Eiximenis ja va ser assenyalat per Casella (1925: 412–425). La descripció que fa Serradell de la Glòria es troba, amb poques omissions i variants, en el *Cercapou* i en el *Llibre de les dones* d'Eiximenis. Per un major coneixement de les font d'influència, vid, Pacheco (1971: 36–52). L'autor del treball inclou l'estudi comparatiu dels fragments de les obres esmentades per observar els paral·lelismes amb el *Testament*.

Pacheco afirma (1983: 21), amb encert, que Serradell adopta una actitud antimonàstica, que la història social justifica, però que es manifesta com un bon creient i com un home que sap distingir entre l'ideal cristià i les febleses humanes d'aquells que les practiquen. Tot i així, si bé davant del dogma de la immaculada concepció l'autor deixa clara la seva postura, i que no és altra que la de la condemna sense remissió de tot aquell que el posi en dubte o prediqui en contra, considero que l'únic que fa l'autor és donar la seva opinió –mantenint una posició ortodoxa con hem vist– sobre un assumpte que com ens recorda Pacheco (1971: 39) fou un tema de gran debat entre els religiosos de l'època i que tingué gran ressò a terres catalanes. Sense anar gaire lluny, només cal recordar dues obres d'autors importants de la literatura catalana de finals dels segle XIV, com són *Lo Somni* de Bernat Metge, on en el Llibre segon de l'obra tracta aquest tema, i el *Llibre de les dones* d'Eiximenis, qui en el capítol CCLIV també opina sobre la inexistència del pecat original en la mare de Déu:

En aquest peccat original és estat tot hom caygut, sinó lo Salvador nostre, Jesucrist, qui no devallà de Adam per via natural e comuna, car fo concebut per obra del Sant Esperit; e après ne fo preservada la sua gloriosa Mare, madona Santa Maria, segons que la nostra santa Esgleya té piadosament, e comunament se afferma vuy en lo món per les universitats teologals axí com és París en França, e Cantabrigia e Uxònia en Englaterra, e per diverses altres escoles famoses del món e per los pus famosos doctors e majors qui huy viven en tota crestiandat, majorment per tot l'orde dels frares menors.

Per tant, estem davant d'una qüestió que ja portava anys sent motiu de debat i d'encès enfrontament entre els partidaris d'ambdues opinions. En el *Testament*, el frare de Portugal és simplement condemnat perquè l'autor és home que defensa el dogma ortodox de la immaculada i així ho vol fer constar en el seu poema, com molts altres autors ho van exposar en llurs obres.¹¹

11 Vinyes ens recorda (1995: 15–16) que el tema de la Immaculada havia provocat molts anys de polèmiques entre els defensors –els lul listes– i els adversaris –els dominicans– i venia precedit d'una llarga tradició de pietat popular, tot i que no té pas cap fonament explícit en la Bíblia i que no va ser proclamat com a dogma de fe per l'Església fins a mitjan segle XIX (1854). A la corona catalanoaragonesa havia estat defensat oficialment pels reis, fins a tal punt que un decret de Joan I (1394) establia oficialment la festa i prohibia, sota la greu pena d'exili, la predicació en contra.

Miquel Marco Artigas: La comicitat, la paròdia i aspectes anticlericals en alguns contes plaents catalans: *La disputació d'en Buc ab son cavall* i el *Testament de Serradell de Vic*

Bibliografia

- Annichiarico, A. (2003) «Narracions en vers catalane medieval». Appunti e materiali per una guida bibliogràfica. Roma, Edizioni di Storia e Letteratura.
- Bédier, J. (1911³) *Les fabliaux, Études de littérature populaire et d'histoire littéraire du Moyen Age*, Paris, Librairie ancienne Honore Champion.
- Casella, M (1925) «Il Testament d'En Bernat Serradell de Vich», *Archivum Romanicum*, 9, pp., 412–425.
- De la Via, F. (1997) *Obres*, Pacheco, A. (ed.), Barcelona, Quaderns Crema.
- Eiximenis, F. (1981) *Lo Libre de les dones*, Naccarato, F. (ed.), Barcelona, Curial Edicions Catalanes.
- Hauf, A. (2000) *L'home que riu: entorn a la paròdia medieval*, Manacor, Patronat Escola Municipal Mallorquí.
- Hélin, M. (1972) *La littérature latine au moyen age*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Madulell, J M. i Rubió i Balaguer J. (1955) *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474–1553)*, Barcelona, Talleres Graficos Mariano Galvé.
- Miret y Sans, J. (1905) *Sempre han tingut béch les oques. Apuntacions per la historia de les costumes privades*, Barcelona, Stampa d'en F. Badia.
- Ottaviano, A. (1993) «Els fabliaux catalans: anàlisi d'una definició», dins Ferrando, A. / Hauf, A. (eds.) *Miscel·lània Joan Fuster*, 7, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 7–43.
- Pacheco, A. (1983) *Blandín de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*, Barcelona, Edicions 62 / La Caixa.
- . (2007) «Les noves rimades i les codolades entre el Roman i la Novel·la», *Homenatge a Joseph Gulsoy*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 5–20.
- . (2009) «Els fabliaux catalans no són fabliaux», *Miscel·lània Joaquim Molas*, 3, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 5–19.
- Pagès, A. (1929) «Le fabliau en Catalogne», *Estudis Universitaris Catalans*, 14, pp. 311–322.
- Riquer, M. (1984) *Història de la Literatura Catalana*, vol. 1, Barcelona, Ariel.
- Serradell de Vic, B. (1971), *Testament de Bernat Serradell de Vic*, Pacheco, A. (ed.), Barcelona, ed. Barcino.
- . (1995) *Testament*, Vinyes, J. (ed.), Barcelona, Laertes.
- Villas, M. (1990) «Entorn de la llengua de la “Disputació d'en Buc ab son cavall”», *Miscèlania Joan Bastardas*, 3, pp. 11–45.